

**ЗОРОВА ПОЕЗІЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ –
ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ:
„ПЕРІОДИЧНА СИСТЕМА СЛІВ” ІВАНА ІОВА**

Зорова поезія в Україні у своєму становленні пережила кілька етапів. Перші її зразки пов'язують з виникненням писемності на наших теренах, надалі – з розвитком та стилістично-жанровим збагаченням давньої літератури. Згодом вона набуває поширення і навіть має власних класиків у добу бароко. А в період класицизму вона занепадає, щоб потім, на початку двадцятого століття, зазнати справжнього вибуху в творчості футуристів, насамперед головного їхнього натхненника Михайля Семенка. Роки соцреалізму, на жаль, перервали її природний розвиток – візуальні вірші були оголошені ворожим пролетарській культурі формалізмом, а їхні творці опосліджені.

На зламі ж шістдесятих-сімдесятих років ХХ століття пробиваються нові паростки зорової поезії у творчості таких авторів, як Микола Холодний, Володимир Лучук, Микола Мірошніченко, Анатолій Мойсієнко, Іван Іов, Микола Сорока, але й ці експерименти над словом до кінця вісімдесятих залишаються переважно в чернетках, без читача. Активніше розвиток української зорової поезії відбувався за межами країн союзу, зокрема в Канаді. Лише після проголошення Україною незалежності 1991 року письменники отримали змогу вільно блукати у царині зорової поезії. Виникають об'єднання та часописи візуалістів, відбуваються їхні конференції, мають місце наукові студії. Так, 1991 року була створена група українських паліндромістів „ГЕРАКЛІТ” („Голінні Ентузіасти РАКа ЛІТерального”), а у 1998 році київський графік Володимир Чупринін заснував часопис „Зрима рима”. У Львові виникає ПУП – Планетарна Управа Паліндромії, яку очолив Іван Лучук. Поезографія у цей час переживає новий етап свого розвитку. У письменників з'являються більші можливості із застосуванням комп'ютерної графіки.

Певною мірою звернення сучасних поетів до барокової поезії викликане і теоретичними науковими дослідженнями бароко. Микола Сорока зокрема видає монографію „Зорова поезія в українській літературі кінця XVI – XVIII століття”. Такі зацікавлення виявили й Анатолій Мойсієнко, Микола Мірошніченко та Іван Лучук.

Водночас, творчість поетів-візуалістів не лише сягає спадщини епохи бароко, але й поєднує у собі авангардистські тенденції. Тетяна Назаренко, скажімо, порівнює „Каблепоему” М. Семенка з „Моєю каблепоемою дружині” М. Сороки, остання, – зауважує дослідниця, – змодельована за зразком першої картки з „Каблепоєми” і „відрізняється від футуристичного тексту насамперед

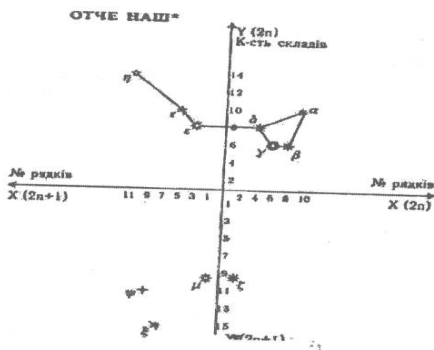
ліричністю. Подібно до Семенка, Сорока посилає телеграфне повідомлення через океан, із Америки в Україну, але не „всім-всім-всім”, не „пролетарям усіх країн”, а конкретному адресатові, дружині. Її ім'я – Надія, Надійка – тричі повторюється у тексті: в українському варіанті, англійському та у вигляді акростиха у текстовій колонці праворуч. Замість гучних пролетарських лозунгів „Каблепоема” Сороки транслоне стислу інформацію про приватні події, запевнення в незмінності почуттів, жартівливі зауваги. Ліричність дискурсу Сороки виразно підкреслюється на графічному рівні: текст поеми надруковано звичайними літерами, відмінними від Семенкового жирного плакатного шрифту, який ніби підкреслює агресивність революційного месіанізму” [10, с. 55].

Отже, поєднання бароко та авангарду, а також і постмодерних елементів, на зразок складної метафоричності, психологізму, який активізує в індивідуальній свідомості закріплені архетипи, перетворює сучасну зорову поезію на густу сув'язь асоціацій та образів. Звичайно, така творчість стає елітарною і насолода від знайомства з нею не лежить на поверхні, а навпаки, потребує роботи розуму й душі, потребує проникнення у глибини художнього світу. Вона знаходить не лише своїх творців, а й шанувальників.

Але чому традиції бароко та авангарду рефлексовані в постмодерну епоху? Відповідь на це питання почасти дає Тамара Гундорова у книзі „Український літературний постмодерн”, де визначає відродження необарокової стихії у другій половині ХХ століття як карнавальний постмодерн. „Бароко, – стверджує Тамара Гундорова, – сприймалася як чи не єдина естетично плідна й органічно-самооцінна форма творчості, вповні розвинена в українській культурі... Розчаровуючись у слабкості національного варіанту модернізму, постмодерністи звертаються через голови „батьків” до „дідів” – часів домодерного бароко” [3, с. 82].

Особливості українського постмодернізму вбачалися й у тому, що важливою для української культурної свідомості стає актуалізація модернізму. Це було пов'язане з тим, що форми та теоретичні концепції високого модернізму розгорнулися недостатньо впродовж ХХ століття, в силу історичних обставин на відміну від західної моделі. В Україні лише у другій половині ХХ століття відбувається відкриття цілком нових для нашої культури пластів. При цьому поцінування інших стилів (бароко, неокласицизму, футуризму) не так означали відновлення історичної цілості самої культури, скільки були явищем синхронізації різних культурних рівнів і шарів. Модерні й домодерні, барокові та постмодерні літературні форми починають співіснувати в одному ряду. Саме тому в Україні „постмодернізм стає рефлексією та завершенням модернізму, а водночас і чинником, який продовжує і розвиває авангардистські тенденції 20-30 років”, – зауважує Тамара Гундорова [3, с. 34]. Ця думка

вочевидь є слушною. У сучасних поетів-візуалістів форма залишається на межі гри, але крізь неї просвічується світ серйозних почуттів. Іронія, гротеск, експериментаторство – це засоби пізнання дійсності. Для того, щоб пізнати дійсність, її слід подолати, шляхом вивільнення енергії слова. Візуальна поезія – не гра задля гри і не сліпе наслідування досягнень попередніх епох. Лінгвістичний знак тлумачиться як ключ до пізнання суті речей, а тому розташування таких знаків наче фігур на шаховій дошці є спробою проникнення в інший позаматеріальний світ вищих сутностей. Словесний і зоровий компоненти одночасно виконували семантичну та естетичну функцію, доповнюючи один одного. Тому вповні застосовувати поняття „карнавальної культури” (за М. Бахтіним) тут не можна. Поети-візуалісти другої половини ХХ – початку ХХІ століття виробляють принципово інше розуміння мови та зорового образу як засобів передачі поетичного повідомлення. Із зоровим навантаженням новий спосіб, навіть без знаків пунктуації та синтаксичних норм, цілком здатний до передачі ліричного повідомлення, звичайно, за умови зміни природи самого ліризму та засобів його відтворення. Відсутність синтаксичних зв'язків та деструкцію слова компенсують зорові якості текстів, які виступають як змістоформотворчі компоненти. Деякі письменники, зокрема І. Іов, відстоюють навіть право поезії користуватися нелінгвістичними знаками: нотними, математичними, емблемами, печатками, геометричними фігурами, таблицями тощо.

[5, с. 15]

[5, с. 89]

Вражає у творчості сучасних поетів-візуалістів і те, що вони майстерно володіють не лише творенням словесного зоро-, а й музико-образу, часто поєднуючи їх в одне ціле.

Світловир

вир

світло

світло вир

віт ловир

і тло вир

ловир

о вир

вир-ур! [5, с. 74].

Тож у їхній творчості зустрічаємо безліч акровіршів, моновіршів, паліндромів, власне фігурних віршів, анаграм, таврограм, бранхіколонів, а також низку стилістичних і поетичних рис, які притаманні бароко: трагічне світовідчуття, настрої песимізму та розчарування, синтез християнських та язичницьких елементів, як алегоричність, символізм, емблематизм. Їх цікавить не стільки зрима, зовнішня, реальна сторона речей, а відшукування духовної їхньої сутності.

Подільський поет Іван Іов – один із кращих експериментаторів слова. У своєму доробку він має 14 книг, десять із яких вийшли ще за життя автора і чотири видані посмертно. Це „Стяг золотої гілки” (1983), „Світло рідної хати” (1989), „Книга перша” (1991), „Рукопис” (1995), „Чернетка” (1996), „Періодична система слів” (1997), „Каліграфія” (1997), „Великдень долі” (1998), „Невибране” (1998), „Словопис” (2000) – „Віск іксів” (2001), „Мене вам дав Господь” (2001), „Любіть мене врожаєм і землею” (2002), „Вічністю живемо” (2001). Еволюція творчості автора відбувається від класичних поетичних жанрів до власне зорової поезії. Серед усього розмаїття його творчих пошуків заслуговує на увагу збірка „Періодична система слів”. Це своєрідний словник паліндромів, де

зосереджені звичайні форми паліндромного репертуару (*потоп, пуп, око, дід, Пилип*) і вигадані (*дорігірод, лавовал, дивана вид*) тощо. 65 із 98 слів таблиці є реверсивними, 64 слова – симетричні паліндроми і одне фонетично-симетричне. Можливо, найдивовижнішим відкриттям системи Івана Іова є те, що навіть добре відомі слова-перевертні отримують нову, частіше незвичайну інтерпретацію. Так, *дід* (порядковий номер 16) подано як зв'язок минуле-майбутнє, *пуп* (порядковий номер 6) як „те, чим відрізняється єдине”, *око* (порядковий номер 4) „сприйняття світу”, *зараз* (порядковий номер 13) – „акт творчості”. До того ж, у системі Іова не тільки слова, але і букви, і розділові знаки, і навіть порожнеча, що відсилає нас до теорії пустот Паскаля. Розгадувати значення вигаданих Іовом слів-перевертнів – робота суто творча, і читач може вкладати свій власний зміст у кожен елемент періодичної системи.

Періодичну таблицю Іова можна вважати системою філософії Іова, лаконічним конденсатом історії людства, а точніше – найвизначніших подій, що мали глобальні наслідки та значення. Спробуємо розкодувати деякі з них.

Досить символічним є те, що перше слово у таблиці – „Бог”. У Євангелії від Іоана (гл. 1) вустами апостола мовиться: „І спочатку було Слово. І слово було Бог. Усе через нього почало бути. В ньому життя, і життя було світлом для людей”. Приблизно 2000 років тому Бог послав свого сина Ісуса Христа на землю, який приніс людям нове вчення. Цю подію символізує атомна маса слова – 2000.

Наступним елементом у системі є слово „Мати”. Мати! Хіба є у світі щось прекрасніше, чистіше, святіше? Цьому образу присвятив свої твори не один митець. У Іова образ матері проходить через всю його творчість, саме тому слово „мати” – друге за значенням після Бога, атомна маса цього слова – 1903 – це рік народження матері поета.

„Потоп” – елемент під порядковим номером 3. За біблейською міфологією, потоп був божою карою, посланою на людей і на усе живе на землі за гріхи. Це було перше в історії очищення людства через його винищення. Щодо атомної маси слова – 5000, то вона вказує, можливо, на час, коли відбулася ця подія. Якщо вірити деяким дослідженням, то потоп відбувся близько 2800 року до нашої ери, тобто близько 5000 років тому.

Під порядковим номер 4 знаходиться елемент „око”, що завершує перший період періодичної системи слів. Як відомо, людина завдяки очам сприймає світ, який він є, бачить усі кольори, форми. Звернемось знову до Святого письма. За Євангелієм від Святого Матвія, „око – то світильник для тіла. Тож як око твоє буде здорове, то й усе тіло твоє буде світле. А коли б твоє око темне було, то й усе тіло твоє буде темне. Отож, коли світло, що в тобі, є темрява, – то яка ж то велика та темрява...”. Тому паліндромне слово „око” набуває в Іова інтерпретації „сприйняття світу”.

До речі, найбільшу кількість інформації людина сприймає завдяки органам зору, а відповідно при аналізі, обробці інформації формується світогляд людини. В оці знаходиться близько тридцяти трьох тисяч клітин, завдяки яким відбувається зорове сприйняття навколишнього середовища. Цим числом можна пояснити атомну масу елемента – 33000.

Елемент під номером 7 – слово „Біблія”. Число 7 вважається магічним, сакральним, наділеним особливим, доленосним значенням у багатьох народів світу. Мабуть, тому під таким номером в Івана Іова знаходимо назву найвидатнішої літературної пам’ятки усіх часів, що містить закодовані послання від пращурів до нащадків та розповідає про історію людства від створення світу. Існує багато версій виникнення Біблії, проте більшість дослідників стверджують, що книга книг дана нам з неба, а автори пам’ятки під час написання отримували інформацію від Бога. Тому назва слова елемента „Біблія” у Іова – „Зоряна мова”.

Дуже цікавою є атомна маса елемента під порядковим номером 34 – вона позначена римськими цифрами, що вказує нам на століття – XVII. Саме це століття є початком і розквітом нової доби в українському письменстві – Бароко. „Блудними синами поезії” – так метафорично Іван Іов називає відомих барокових поетів Лазара Барановича, Івана Величковського, Мелентія Смотрицького та інших.

Деякі елементи подають інтерпретовані в одне паліндромне слово важливі історичні події нашої держави. Так, символ „Сутьстус”, в якому вгадуємо прізвище репресованого поета, знаходиться під номером 37. Це число інтуїтивно відсилає нас до репресій 30-х років XX століття, коли 1937 рік був одним із найтрагічніших, а кількість репресованих – найбільша. Назва слова – імена – символізує, що Стус – одна з найвидатніших особистостей в українській історії. Атомна маса слова – 1972 – рік арешту і заслання поета до концтаборів.

Атомна маса паліндрому НАГ-АН (порядковий номер 46) – 1917 – рік здійснення більшовицької революції. Наган – зброя післяреволюційних років періоду громадянської війни. Він був неодмінним атрибутом карного органу більшовиків ВЧК, який боровся з ворогами революції зі зброєю в руках, утверджуючи марксистські ідеали. Звідси і назва елемента – рух слова.

1994 року в Україні був затверджений правопис, що став важливою подією для української нації. Ця подія відбита в елементі № 93 у вигляді дискурсивних розділових знаків під назвою „Атрибути текстів” та атомною масою 1994.

Ще однією страшною сторінкою в історії України став 1933 рік, а саме голодомор, який врешті решт був визнаним геноцидом проти українського народу. Іван Іов не міг оминати цього страшного лиха, що випало на долю його Батьківщини, а тому у періодичній системі воно

позначене символом „Мором”. Порядковий номер теж досить символічний – 66, а коли додати ще одну шістку, то виходить число диявола. Що ж до назви слова, то вона дещо загадкова – відоме слово „парадигма” Іов перетворює у „пародигму”, що може означати – жахлива видозміна, виродження людського духу, страшний злочин проти людини.

Окрім мотивів історичних, релігійних, знаходимо у „Періодичній системі слів” і кінцевітні мотиви. Так, під порядковим номером 87 представлений символ ЯТИЖИТТЯ з атомною масою 2000 та назвою слова – воскресіння. У цьому елементі відчуваємо настрої, притаманні суспільству середини 90-х років, коли із приходом міленіуму очікували другого пришествя Христа на землю та страшного судного дня.

Під номером 86 представлена „смерть” у вигляді не дискурсивного знака – хреста. Чому саме під номером 86? Для Івана Іова це число має апокаліптичне значення і відсилає нас до наступного елемента № 95.

Елемент № 95 під назвою „Тупик” з атомною масою 1986 поданий у вигляді літери Т. Хіба не символічно, що саме 1986 року в Україні відбулась катастрофа світового масштабу, що привела людство у глухий кут. Усе, чого прагнули, що вишукували у глибинах атому, веде до неминучого кінця. Елементи № 86 та № 95 є частиною ядерної тематики Іова.

Завершує періодичну систему не слово, а ціле речення під номером 99 – „Таїна Божа невисловлена” – таким чином Іван Іов узагальнює ідею своєї системи, що хоча кожне слово певним чином і стосується сторінок історії людства, української нації, чи конкретної людини (автобіографічні відомості з життя Івана Іова), все одно слово не може бути до кінця пізнане, бо історія продовжується далі, а що буде там – відомо лише Богові. Божої Таїни не дано пізнати людині, але можливо до неї хоч трохи наблизитись, а наблизитись можна – через слово.

ПЕРІОДИЧНА СИСТЕМА СЛІВ І.П.ІОВА

1	БОГ 2000	МАТИ 1903	ПОТОП -5000	ОКО 33000 Сприйняття світу	Символ	Порядковий номер
2	ДИВАНОВИД 1090 Усаїдомлення	ПУП Те, чим відрізняється єдине 4990	БІБЛІЯ 13075 Зоряна мова	ТЕНЕТ 5840 Блукуючі сни	СУТЬСУС 37 Імена 1972	Назва слова
3	ТУТ 4200 Совість слова	ВІКІВ 7030 Глибина часу	ШИПИШ 6680 Самовите слово	ОТО 4530 Внутрішня необхідність	ЗАРАЗ 5240 Акт творчості	КАЖИХИЖАК 2610 Внутрішній діалог
4	ВРЕЗЕРВ 2190 Інтелект мови	ДІД 2150 Минуле-майбутнє	ВІБИВ 1133 Точка зору	РОЗОР 1244 Інтеграл Безмежжя	КОТОК 1327 Синтислова площина	ЗАКАЗ 1384 Мотив „люстра”

Список використаної літератури

1. Бутенко Г. Періодична система слів Івана Іова / Г. Бутенко // Подільські вісті. – 2001. – № 124. – С. 4.

2. Бутенко Г. Поетичний світ Івана Іова / Г. Бутенко. – Хмельницький, 2007. – 74 с.
3. Гундорова Т. Український літературний постмодерн / Т. Гундорова. – К., 2005. – 258 с.
4. Іваньо І. Про українське літературне барокко / І. Іваньо // Українське літературне барокко. – К., 1987. – С. 3–18.
5. Іов І. Періодична система слів / І. Іов. – Хмельницький, 1997. – 126 с.
6. Іов І. Рукопис / І. Іов. – Хмельницький, 1995. – 144 с.
7. Іов І. Словопис / І. Іов. – Хмельницький, 2000. – 104 с.
8. Іов І. Чернетка / І. Іов. – Хмельницький, 1996. – 240 с.
9. Кульбовський М. Візуальна поезія Івана Іова / М. Кульбовський // Проскурів. – 2002. – № 5. – С. 12.
10. Назаренко Т. Поезографія: сучасна зорова поезія українською мовою / Т. Назаренко. – К., 2005. – 204 с.
11. Наливайко Д. С. Українське літературне барокко в європейському контексті / Д. С. Наливайко // Українське літературне барокко. – К., 1987. – С. 46–75.
12. Сорока М. Зорова поезія в українській літературі кінця XVI–XVIII ст. / М. Сорока. – К., 1997. – 206 с.
13. Чикирисов Ю. „Періодична система слів” Івана Іова / Ю. Чикирисов // Література України. – 1997. – № 50. – С. 6.

Анотація

У статті зроблено деякі зауваги щодо нового етапу розвитку зорової поезії у другій половині ХХ – початку ХХІ століття. Проілюстровано пошуки поетів у цій царині на прикладі творчості, зокрема, Івана Іова й однієї із його книг під назвою „Періодична система слів”.

Ключові слова: зорова поезія, бароко, авангард, постмодернізм, Іван Іов, періодична система слів.

Аннотация

У статье сделаны отдельные замечания о новом этапе развития зрительной поэзии во второй половине ХХ – начале ХХІ веков. Проиллюстрированы поиски поэтов в этой плоскости на примере творчества, в частности, Ивана Иова и одной из его книг под названием „Периодическая система слов”.

Ключевые слова: зрительная поэзия, барокко, авангард, постмодернизм, Иван Иов, периодическая система слов.

Summary

In the article it is done some remark in relation to the new stage of development of visual poetry in the second half ХХ – to beginning of ХХІ age. The searches of poets are illustrated in this area on the example of creation, in

particular, Ivan Iov and to one of his books under the name the „Periodic system of words”.

Key words: *visual poetry, baroque, advance-guard, postmodernism, Ivan Iov, periodic system of words.*

УДК 821.161.2

Приймак І. В.

ДРАМАТУРГІЯ ЛЮБОВІ ЯНОВСЬКОЇ: ТРАДИЦІЇ І НОВАТОРСТВО

Серед плеяди яскравих і талановитих постатей українського письменства доби *fin de siècle* діяльність Любові Олександрівни Яновської становить самобутню сторінку в історії української літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст. Однак тривалий час письменниці належала до когорти „*Di minores* – відносно менших богів українського літературного Олімпу” (В. Погребенник). Лише в останнє десятиліття її художня спадщина стала об’єктом уваги науковців, які по-новому, з позицій сучасної літературознавчої науки, оцінили художній доробок мисткині³.

Найбільш плідною виявилася творча діяльність письменниці у жанрі драматургії, невідомо упродовж певного часу її п’єси були в репертуарі багатьох театрів України. Як драматург Л. Яновська продовжувала і розвивала традиції корифеїв М. Кропивницького, І. Карпенка-Карого, М. Старицького, П. Саксаганського, М. Заньковецької, М. Садовського. Д. Антонович у фундаментальній праці „Український театр” атестував письменницю як представника нових драматичних сил, які „на протязі чвертьстолітнього існування українського театру в межах побутовості все-таки приходили”. Він констатував, що у добу виходу українського театру за межі побутовості вона „дала кілька цікавих і свіжих драматичних творів” [1, с. 457] і тим самим сприяла процесу оновлення драматургічного мистецтва.

У 20-х рр. ХХ століття спробу об’єктивно-критичного аналізу доробку Л. Яновської-драматурга здійснив Я. Мамонтов. В історичному огляді „Українська драматургія передреволюційної доби (1900–1917)” він назвав Л. Яновську однією „з найпродуктивніших українських

³ Див.: Шумило Н. Під знаком національної самобутності: українська художня проза та літературна критика кінця ХІХ – початку ХХ ст. / Н. Шумило. – К. : Задруга, 2003. – 354 с.; Приймак І. Любов Яновська у дзеркалі доби кінця ХІХ – початку ХХ ст.: відома і невідома / І. Приймак. – Дрогобич : Відродження, 2011. – 208 с.